

МАРКОВ Олексій Михайлович

ЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА І ЗДАТНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ДО АДАПТАЦІЇ

Актуальність статті визначається суттєвими змінами, що відбуваються у вітчизняній практиці управління промисловими підприємствами. В умовах ринкової економіки виявилися такі особливості ринку, як частота та непередбачуваність змін попиту, виникнення нових потреб та видів продукції, що скорочують довжину життєвого циклу товарів і час реагування на зміни ринкового середовища, викликають високий ступінь ризику нереалізації товарів, а тому – невиправдане нагромадження запасів і зростання витрат. Через це зростають вимоги до побудови адаптивної системи планування діяльності підприємства.

Ключові слова і фрази: адаптація, підприємство, ринковий підхід, ресурсний підхід, класифікація.

Actuality of the article is determined by the significant changes occurring in domestic practice of industrial enterprises managing. Under the conditions of the market economy such peculiarities of the market have appeared as frequency and unpredictability of demand changes, nascency of new needs and kinds of products which reduce the length of commodity life-cycles and response to changes in the market environment causing a high risk to prevent goods selling, as a result, unjustified stockbuilding and costs increasing. Due to this fact requirements for building of adaptive business planning system grow.

Key words: adaptation, the enterprise, market approach, resources approach, classification.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Динамізм зовнішнього середовища призводить до злиття двох актуальних економічних сил, які активно примушує сучасні підприємства змінюватися.

Перша сила - цей бурхливий розвиток комп'ютерних мереж і автономного програмного забезпечення. Сьогодні зміни стали одночасно і постійними, і непередбачуваними. В результаті керівники підприємств повинні відмовитися від прагнення передбачати і контролювати (перевіряти реалізацію своїх рішень) зміни. Замість цього їм слід намагатися створювати організації, сприйнятливі до змін і відповідним чином реагуючі на них, закладаючи основу для розвитку в них адаптивного управління.

Друга визначальна економічна сила виникає у сфері інноваційних виробничих технологій, що включають біотехнології, нанотехнології і матеріалознавство. Ці технології породжують нову хвилю інновацій і скоро запустять черговий цикл економічного зростання, яке по масштабах можна буде порівняти з поширенням інформаційних технологій. Існуюча економічна нестабільність вже зробила здатність до адаптації необхідністю.

Форми організації бізнесу, менеджменту і виробництва

Різноманітність внутрішніх реакцій підприємства повинна відповідати різноманітності дій на нього зовнішнього середовища, а, враховуючи динамічність процесу взаємодії середовища і підприємства, слід поставити питання: як необхідно реагувати підприємству на шквал подій зовнішньої дії? Абсолютно очевидно, що динамічні здібності підприємства в сучасних умовах починають грати ключову роль в їх господарсько-економічному житті. Об'єктивною передумовою важливості і необхідності вироблення таких здібностей на промислових підприємствах є те, що багато учених усе більш критикують статичні стратегічні концепції з-за їх малої придатності в умовах зовнішнього оточення, що характеризується динамічною гіперконкуренцією [2, с. 108].

Аналіз досліджень і публікацій. Динамічні здібності підприємства все частіше розглядаються в числі основних конкурентних переваг. Д. Тіс, Г. Пізано, А. Шуэн визначають динамічні здібності як уміння фірми інтегрувати, створювати і перебудовувати внутрішні і зовнішні компетенції у відповідь на швидкі зміни зовнішнього середовища [3, 5]. К. Эйзенхардт, Дж. Мартін розглядають динамічні здібності в якості організаційних і стратегічних факторів, за допомогою яких підприємства домагаються нових комбінацій ресурсів, коли ринки зароджуються, стикаються між собою, дробляться, еволюціонують або припиняють своє існування [4]. В. Бурр вважає, що динамічні здібності підприємства знаходять своє вираження в гнучкості при адаптації наявного ресурсного потенціалу до нових проблем і зовнішніх ситуацій, а також в інноваційних можливостях при створенні абсолютно нових ресурсних потенціалів і виробництві інноваційних продуктів і послуг [2].

Таким чином, необхідність адаптації стає невідворотною для підприємств, працюючих в умовах турбулентної динаміки зовнішнього середовища. Тому **метою** даної статті є узагальнення сутності та механізму адаптації підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження із обґрунтуванням одержаних результатів. Поняття «адаптація» не однозначне. У економічному житті підприємства термін «адаптація» може носити три смислові відтінки. У першому випадку існує адаптація як процес, за допомогою якого підприємство змінюється і пристосовується до умов довкілля. Друге значення торкається дійсних взаємовідносин між підприємством і зовнішнім середовищем. У третьому сенсі адаптація означає міру відповідності(адекватності) між підприємством і середовищем. Абсолютно очевидно, що адаптація досягається за допомогою зміни цілого ряду характеристик : чинників, функцій і так далі.

Слід зазначити, що про адаптацію слід говорити лише після виникнення особливих компетенцій у осіб, що приймають рішення, будь то виконавці або керівники. Ці компетенції є ключовими і характеризують здібності людини вирішувати проблеми, що виникають перед ним, або завдання з максимальною ефективністю, спираючись на досвід, здібності до навчання і креативність. Саме ці компетенції будуть двигуном до рефреймінгу і змін, і відповідно генеруватимуть стійкі динамічні здібності.

Адаптацію можна класифікувати по наступним категоріям:

а) за походженням:

- преадаптивна адаптація. У разі виникнення преадаптації потенційні адаптаційні явища виникають, випереджаючи існуючі умови. Це пов'язано в першу чергу з супутніми постійними процесами навчання персоналу і

управління змінами, які призводять до накопичення прихованого резерву варіативної мінливості в адаптивних реакціях на зовнішні і внутрішні обурення. При преадаптивному шляху виникнення адаптації з успіхом використовується досвід, поміщений в корпоративну пам'ять і виниклий в інших умовах, але актуалізований в цей момент. При цьому деякі складні прийоми (механізми, процедури, методики і так далі) пристосування можуть виникати, «випереджаючи» умови, при яких вони виявляться адаптаціями. Таким чином, преадаптивні адаптації виникають на основі інтегрованого корпоративного тезауруса шляхом резервування реакцій і попередження та відповідають визначенню «вчитися на чужих помилках»;

- комбінаторна адаптація. Виникнення адаптацій комбінативним шляхом відбувається на основі інтенсивної взаємодії і комунікації між структурами підприємства і зовнішнім оточенням. При цьому створюється реальна можливість для швидкої зміни одних адаптацій іншими, актуальнішими або складнішими. Комбінативний шлях формування адаптації є найбільш поширеним в сучасній економічній дійсності, він відповідає визначенню «вчитися на своїх помилках»;

3) постадаптивна адаптація. Постадаптивний шлях виникнення адаптацій пов'язаний з редукцією раніше виниклого досвіду і його структури, що призводить до потреби реформування структури управління підприємства. Це може бути пов'язано як з додаванням до складу структури управління додаткового відділу з додатковою функцією, так і виділення із вже існуючого відділу нового;

б) за масштабом адаптації бувають:

- спеціалізовані адаптації, виникаючі в певній функціональній сфері підприємства у вузькому спектрі умов середовища;

- загальні адаптації, що представляють ключові компетенції і використовуються в широкому спектрі умов середовища. При цьому загальні адаптації зачіпають не одну, а декілька функцій підприємства, роблячи значний вплив на усю систему;

в) за формою прояву виділяють:

- активні адаптації, спрямовані на формування майбутнього шляхом активної дії підприємства на чинники середовища, для створення необхідних умов розвитку власної економіки;

- реакційні адаптації - це адаптації, що виникають як відповідь на зовнішню дію, вони завжди слідуєть після зовнішньої дії як реакція;

- попереджуючі адаптації - це адаптації, що виникають на основі прогнозованих реакцій підприємства на зовнішню дію.

д) по суб'єктах взаємодії адаптації діляться:

- адаптація іншого до іншого - це реакція або відгук системи на зовнішню зміну шляхом модифікації довкілля;

- адаптація себе до інших - це реакція або відгук системи на зовнішню зміну шляхом модифікації себе;

- адаптація іншого до себе - це реакція або відгук системи на внутрішню зміну шляхом модифікації зовнішнього середовища;

- адаптація себе до себе - це реакція або відгук системи на внутрішню зміну шляхом модифікації себе.

Форми організації бізнесу, менеджменту і виробництва

Ця множинна класифікація адаптації розкриває усе різноманіття можливих дій підприємства в економічному просторі, що дає підприємству здатність стійко розвиватися.

Таким чином, виходячи з форм адаптації, у підприємств існують три стратегічні установки: активна адаптація (формувати ринок, створювати майбутнє), реактивна адаптація (приспособлення до змін), випереджаюча адаптація (резервувати право ходу).

За активної адаптації підприємства прагнуть формувати свої галузі за власним розумінням. Вони створюють на ринку нові можливості - або «струшують» відносно стабільні галузі, або намагаються грати провідну роль на нових ринках шляхом встановлення своїх більш прогресивних стандартів, або формування попиту.

При реактивній адаптації підприємства приймають існуючу структуру галузі і напрям її розвитку як даність і реагують на можливості, пропоновані ринком. В середовищі з невисоким ступенем невизначеності вони вибирають стратегічне позиціонування, тобто де і як конкурувати в існуючій галузі. При більш високому ступені невизначеності дані підприємства ґрунтуються на здатності розпізнавати тенденції розвитку ринку і швидко реагувати на них.

Попереджуюча форма адаптації є особливою формою, вона передбачає поступове нарощування інвестицій, які забезпечують їй або доступ до цінної інформації, або оптимальну структуру витрат, або зв'язок з клієнтами та постачальниками. Це дозволяє компанії резервувати право майбутнього важливого ходу чекати моменту, коли середовище стане більш визначеним.

Дані стратегічні наміри сприяють визначенню форм адаптації підприємства та подальшого їх розвитку в стратегії до конкретних цілей і показників.

Відносно системного підходу поняття адаптація можна визначити таким чином: система адаптивна, якщо при зміні стану довкілля і/або внутрішнього стану, при якому зменшується її ефективність в досягненні однієї мети або більше, які визначають її функції, вона реагує або дає відгук, змінюючи власний стан і/або стан зовнішнього середовища так, щоб збільшити свою ефективність відносно цієї мети. Таким чином, адаптивність в системному уявленні являє собою здатність системи модифікувати себе або довкілля у випадках, коли зміни негативно впливають на систему, щоб відновити хоч би частину втраченої ефективності [1, с. 79-80].

Прояв адаптації в економічному житті підприємства обумовлено дією реплікативного механізму адаптації, основи якого були закладені у рамках еволюційного підходу. Матричний принцип розвитку неживої природи був свого часу виявлений в геологічних науках. Звідти ця ідея перекочувала у біологію, яка зв'язала матричний принцип спадковості з теорією еволюції. Теорія адаптації на основі реплікативного механізму говорить, що адаптація є засіб виявлених негативних факторів і змін, які представляють собою «вузькі місця» (реакційна форма адаптації). Вона завжди супроводжується певним часовим лагом (період прийняття рішень з відповідної реакції). На противагу цій формі адаптації, адаптація на основі інтерактивного планування (активна і випереджала форми) мінімізує лаг, або виключає його допомогою позитивного зворотного зв'язку, коли відбувається поєднання прямого і зворотного процесів планування з негайним формуванням програми дій відповідно до обсягу і якості ресурсної складової.

Відносно економіки підприємства матрицею виступають організаційна структура підприємства і функціональні зв'язки між відділами, що

створюють єдиний економічний образ підприємства. При цьому адаптація виступає у формі нематеріального активу, компетенції, або здатності до правильних концептуальних рішень.

Існують два акценти і підходи до адаптивного управління підприємством: ринковий підхід, орієнтований на зовнішнє середовище підприємства; задоволення вимог покупців і ресурсний підхід, який акцентував увагу на внутрішньому середовищі та ефективному використанні власних ресурсів. Дані підходи є полярними і, відповідно, придатними в певних взаємовиключних умовах. Автори пропонують виділити і формалізувати діалектично цілісні категорії «інтроверсія підприємства» і «екстраверсія підприємства», відповідні об'єкту адаптації. Важливим моментом тут є те, що система координат для аналізу і визначення мети зміщується з підприємства (ресурсний підхід) і з зовнішнього середовища (ринковий підхід) на суб'єкт управління. При цьому, динаміка дескрипторів стає більш об'єктивною, тому що являє собою співвідносне порівняння змін зовнішнього і внутрішнього середовищ, а не відносне, як у випадку закріплення системи координат діагностики на системі підприємства або її надсистемне (зовнішньому середовищі).

Визначення даних категорій можна сформулювати так [1, с. 238]:

під інтроверсією підприємства слід розуміти інтегральний аналітичний динамічний образ підприємства, сконцентрований на внутрішніх соціально-економічних і виробничо-технічних аспектах, який орієнтує підприємство на власні ресурси;

екстраверсія підприємства - це інтегральний аналітичний динамічний образ підприємства як відкритої системи, орієнтованої на ринкову кон'юнктуру і попит, зовнішній потенціал, як фактор зростання та розвитку в формуванні виробничої програми.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Таким чином, можна зробити висновок, що процес адаптації - це здатність підприємства інтерактивно реагувати на зміни зовнішнього оточення шляхом впливу на його елементи або за рахунок перебудови власної організаційно-функціональної структури, що повинно сприяти оптимізації ефективності розвитку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Акофф, Р. Акофф о менеджменте [Текст] / Р. Акофф; пер. с англ. под ред. Л. А.Волковой. - СПб.: Питер, 2002. - 448 с: ил.
2. Бурр, В. Концепция устойчивого конкурентного преимущества [Текст] / В. Бурр // Проблемы теории и практики управления. -2004. - №4. -С. 107-113.
3. Тис Д. Дж., Пизано Г., Шуен Э. Динамические способности фирмы и стратегическое управление [Текст] / Т. Дж. Тис, Г.Пизано, Э. Шуен // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия Менеджмент. – 2003. Выпуск 4. – С. 108 -120.
4. Eisenhardt K. M., Martin J.A. 2000. Dynamic Capabilities: What Are They? Strategic Management Journal. 21 (10-11): 1105-1121.
5. Teece D.J. 2007. Explicating dynamic capabilities: the nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. Strategic Management Journal 28: 1319-1350.